

Alin Goron

Metamorfoze
sociale în umbra
marxism-leninismului

*Educația adulților în România comunistă
(1948–1958)*

Editura MEGA
Cluj-Napoca
2023

colecția **TEZE DE
DOCTORAT** 

Coordonator: VLAD POPOVICI

DTP și copertă:
Editura Mega

Redactor:
Robert Cincu

© Editura Mega, 2023

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GORON, ALIN

**Metamorfoze sociale în umbra marxism-leninismului :
educația adulților în România comunistă : (1948-1958) /**

Alin Goron. - Cluj-Napoca : Mega, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-020-703-0

94



EDITURA MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS

PREFAȚĂ.....	9
MULȚUMIRI.....	11
LISTA ABREVIERILOR.....	12
INTRODUCERE.....	13
Cultura de masă. Între accepțiunea sovietică și modelele autohtone.....	15
Istoriografie. Curentul revizionist și modelele autohtone.....	18
Noile abordări ale educației adulților în regimul comunist.....	20
Surse.....	22
CAPITOLUL I. EDUCAȚIA ADULȚILOR. DELIMITĂRI CONCEPTUALE.....	25
I.1. Preocupări privind educația adulților în România. Perioada interbelică.....	27
I.2. Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român.....	33
I.3. Fundația Culturală Regală „Principele Carol”.....	36
I.5. Regimul comunist și educația adulților	40
I.6. Regimul comunist și „Astra”.....	42
I.7. Centralizare și etatism în educația adulților. Demersuri comparative. Revista „Albina”	46
I.8. Radioul ca mijloc de educație a maselor.....	52
I.10. Concluzii.....	60
CAPITOLUL II. ALFABETIZAREA POPORULUI ÎN POLITICA CULTURALĂ A REGIMULUI COMUNIST.....	63
II.1. Introducere.....	63
II. 2. Moștenirea interbelică. Privire retrospectivă.....	66
II.3. Politicile de alfabetizare în jurul anului 1948.....	75
II.4. Înscrierea în școlile de alfabetizare.....	79
II.5. Materialele didactice și repartizarea orelor pentru disciplinele de studiu.....	84

II.6. Personalul destinat procesului de alfabetizare.....	87
II.7. Particularitățile regionale ale politicilor de alfabetizare.....	91
II.9. Concluzii.....	108
CAPITOLUL III. PROMOVAREA ATEISMULUI CA PRINCIPIU AL IDEOLOGIEI COMUNISTE.....	111
III.1. Marxism și religie.....	111
III.2. Catolici și neoproteștanți.....	117
III.3. Acțiunile politice și sociale ale autorităților comuniste.....	132
III.4. Concluzii.....	139
CAPITOLUL IV. ROLUL SPORTULUI ÎN EDUCAȚIA ADULȚILOR.....	142
IV.1. Introducere.....	142
IV.2. Perioada interbelică.....	143
IV.3. Sportul în regimul comunist. Organizarea și competițiile sportive.....	145
IV.4. Sportul în raionul Alba.....	161
IV.5. Concluzii.....	168
CAPITOLUL V. CLUBURILE MUNCITOREȘTI ȘI COLȚURILE ROȘII.....	171
V.1. Introducere.....	171
V.2. Geneza cluburilor muncitorești.....	172
V.3. Organizarea și activitățile cluburilor.....	174
V.4. Finanțarea cluburilor muncitorești.....	188
V.5. Colțurile roșii.....	190
V.6. Organizare și activități.....	192
V.7. Concluzii.....	199
CAPITOLUL VI. CĂMINELE CULTURALE ȘI BIBLIOTECILE ÎN REGIMUL COMUNIST.....	202
VI.1. Moștenirea antebelică.....	202
VI.2. Căminele culturale în regimul comunist.....	205
VI.3. Rolul căminelor culturale în relația cu „naționalitățile conlocuitoare”.....	207
VI.4. Responsabilii pentru organizarea activităților din căminele culturale.....	211
VI.5. Organizare și activități.....	220
VI.6. Conferințe și cercuri.....	223
VI.7. Cinematografele din spațiul rural.....	229
VI.8. Concursurile dintre căminele culturale.....	232
VI.9. Dezvoltarea rețelei căminelor culturale.....	236
VI.10. Colaborarea organizațiilor de masă cu cele de partid. ARLUS și SRȘC.....	244

VI.11. Mobilizarea maselor pentru popularizarea realizărilor regimului.....	246
VI.12. Reprezentațiile teatrale, arta și șezătorile în contextul realismului socialist...	249
VI.13. „Casele Alegătorului”.....	254
VI.15. Bibliotecile.....	256
VI.16. Constituire și responsabili.....	258
VI.17. Bibliotecile „mobile”.....	262
VI.18. Numărul de biblioteci și cititori. Fondul de carte.....	264
VI.19. Concluzii.....	274
CONCLUZII.....	278
BIBLIOGRAFIE.....	285

LISTA ABREVIERILOR

- ANIC – Arhivele Naționale Istorice Centrale, București
CC – Comitetul Central
CFR – Căile Ferate Române
GMA – Gata pentru Muncă și Apărare
PMR – Partidul Muncitoresc Român
CIM – Confederația Generală a Muncii
UNESCO – Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură
SJAN – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
UFDR – Uniunea Femeilor Democratice din România
UPM – Uniunea Populară Maghiară
UTM – Uniunea Tineretului Muncitoresc
UFSR – Uniunea Federațiilor Sportive din România
CCFS – Comitetul pentru Cultură Fizică și Sport
OSP – Organizația Sportului Popular
SJAN – Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale
CGM – Confederația Generală a Muncii
GAC – Gospodărie Agricolă Colectivă
GAS – Gospodărie Agricolă de Stat
PMR – Partidul Muncitoresc Român
PCR – Partidul Comunist Român
CCS – Consiliul Central al Sindicatelor
IICCMER – Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc
SRȘC – Societatea pentru Răspândirea Științei și Culturii

INTRODUCERE

„De ce societatea ar trebui să se simtă responsabilă doar pentru educația copiilor, iar nu și pentru educația adulților de toate vârstele?”¹

Regimul comunist a oferit educației adulților un loc privilegiat în rândul politicilor sale de reconstrucție a societății conform noilor dogme ideologice. Materializarea practică a reprezentat nu doar adoptarea modelului sovietic, ci și convingerea liderilor politici autohtoni că adeviziunea maselor la noul regim nu putea fi realizată altfel decât prin investiții materiale și umane în acest segment al educației.

Preocupările personalităților autohtone au vizat educația adulților începând cu perioada interbelică, acestea fiind și premisele care vor constitui punctul de plecare al analizei tematicii încadrate cronologic în istoria postbelică a României. Până la proclamarea republicii în 1948, asistăm la o perioadă de tatonare pentru ca mai apoi regimul comunist să preia integral pârghiile educației maselor, însușindu-și patrimoniul moștenit din epoca anterioară. Ne vom concentra atenția pe analiza modului în care s-a materializat acest transfer, urmat apoi de impunerea agendei proprii a regimului. Intervalul cronologic analizat este cel al deceniului 1948–1958, timp în care regimul comunist și-a consolidat puterea, încercând să-și câștige legitimitatea. Anul 1958 este marcat de o oarecare detașare de regimul de la Moscova, un punct important fiind legat de retragerea trupelor sovietice din România. Educația adulților în acest deceniu a fost marcată de numeroase schimbări sub influența mai multor factori, fapt care ne îndeamnă să investigăm acest interval cronologic.

Întrebările al căror răspuns dorim să-l aflăm sunt: Regimul postbelic a realizat o ruptură totală cu perioada anterioară sau a folosit unele elemente în folosul său? Cum s-au materializat politicile de educație a adulților în acest interval cronologic? În ce măsură putem desprinde elementele pozitive de cele negative, creionând în acest fel o altă abordare epistemologică a acestei perioade atât de disputate?

Primii ani de după încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial înfățișează

¹ Erich Fromm, *The sane society*, Londra, New York, Routledge, 2008, p. 337.

o societate autohtonă dominată de importante clivaje sociale. Unul dintre elementele esențiale ale înapoierii față de societățile occidentale, dar și în paralel cu unele țări ce aparțin spațiului central european este reprezentat de procentul ridicat al analfabetismului. Starea, de fapt, reprezintă o consecință a eșecului campaniilor de alfabetizare desfășurate până în acel moment. Regimul comunist decidea să abordeze o practică diferită în vederea reducerii semnificative a analfabetismul într-un termen cât mai scurt. Altminteri, de reușita acestei campanii depindea noua construcție socială preconizată de regim.

Lucrarea propune o abordare din mai multe perspective ale educației adulților. De aceea vom încerca să realizăm o radiografie largă care să cuprindă atât viziunea centrului – sub aspectul instituțional și legislativ –, cât mai ales materializarea politicilor în plan local. Intenția este aceea de a oferi imaginea spațiului microsocial prin atitudini, reacții, dar și doleanțe ale tuturor actorilor implicați în proces. Analiza își concentrează atenția atât asupra spațiului rural, cât și a celui urban, vizând urmările rezultatelor campaniei de alfabetizare, dar și evoluția culturii de masă în rândurile proletariatului urban, format în mare măsură în epoca postbelică.

Procesul de centralizare, unul dintre pilonii construcției regimului comunist, s-a materializat și prin unificarea publicațiilor culturale, *Îndrumătorul Cultural* devenind astfel „manualul unic” destinat responsabililor culturali. În mod similar, bibliotecarii aveau *Călăuza bibliotecarului*. Nu trebuie să ne limităm însă la o viziune unidirecțională a fluxului dinspre centru spre teritoriu, politicile regimului materializându-se deopotrivă prin atitudini de compromis, dar și printr-o autonomie limitată a responsabililor culturali. Analiza poate îmbrăca mai multe forme, astfel încât să disociem neîndeplinirea sarcinilor atribuite de structurile centrale ale puterii, din pricina, uneori, a unor decizii marcate de inconsecvență, de capacitatea efectivă a decidenților locali de a-și asuma propriile decizii.

În prima etapă după preluarea puterii, lipsa mijloacelor materiale a determinat autoritățile să apeleze mai degrabă la resursa umană în contextul politicilor pentru educația maselor. A fost utilizat patrimoniul preluat de la asociațiile culturale interbelice, căminele culturale fiind transformate în mijloace de educație a adulților în spațiul rural. Abia începând cu cel de-al șaselea deceniu al secolului trecut, regimul a investit într-o infrastructură proprie destinată culturalizării maselor, construind cluburi muncitorești noi și dotând căminele culturale. La fel s-a întâmplat și în celelalte state ale blocului comunist, aceste politici servind scopurilor ideologice ale regimurilor².

² Kyrill Kunakhovich, *Communism's public sphere. Culture and politics in Cold War Poland and East Germany*, Ithaca și Londra, Cornell University Press, 2023, pp. 15–16.

Avem convingerea că studiul va deschide calea unor demersuri similare, tratarea domeniului nefiind una exhaustivă. Studiile culturale, categorie în care includem această tematică, a cunoscut mai puține abordări din această perspectivă, însă poate contribui la o mai bună cunoaștere a istoriei recente.

Cultura de masă. Între accepțiunea sovietică și modelele autohtone

„Cultura era un element care trebuia luat în stăpânire la fel ca pădurile virgine ori tehnologia străină”, amintea Sheila Fitzpatrick, definind rolul atribuit culturii în accepțiunea regimului sovietic la începutul anilor '20. Au fost conturate două viziuni diferite asupra culturii, prima fiind cea asociată claselor sociale care opunea cultura „proletară” celei „burgheze”, iar a doua era cea împărtășită de Lenin în virtutea căreia cultura nu putea fi asociată identității de clasă. Dacă prima variantă a cunoscut o existență efemeră în timpul Revoluției culturale, ulterior avea să se impună concepția leninistă. Ceea ce înțelegem astăzi prin cultură este diferit de sensul atribuit termenului de către regimul bolșevic. În Uniunea Sovietică a fost structurată pe mai multe paliere, începând cu igiena personală și exprimarea corectă, alături de comportamentul moral în societate, nivelul cel mai înalt fiind legat de asimilarea unor cunoștințe din domeniul literar sau artistic. Cel mai înalt nivel nu era atribuit doar elitei sovietice, ci și tuturor cetățenilor, cei dintâi oferind exemplul personal celorlalți printr-o bună pregătire ideologică, dar și prin stăpânirea unor cunoștințe temeinice de cultură generală³. Termenul *kultura*, în limba rusă, are o semnificație mai largă, fiind asociat în fapt modernității. Migrația populației rurale spre mediul urban, abandonarea unui stil de viață autarhic în favoarea unuia adaptat secolului XX și modelului occidental, care debuta prin strămutarea într-o nouă locuință în oraș, urmată de însușirea unor norme de conduită morală erau factori ce contribuiau la culturalizarea maselor⁴.

Mai mult decât atât, rolul nodal al arhitecturii sociale a fost atribuit intelctualității, întrucât, conform doctrinei leniniste, muncitorii nu aveau conștiință revoluționară, rolul păturii educate fiind tocmai acela de a deveni avangarda mișcării comuniste, sădind în rândul proletariatului conștiința de clasă⁵.

În contradicție cu viziunea lui Lenin asupra culturii împărtășite de regimul sovietic se află perspectiva unor gânditori precum Edward Thompson, care atrăgea atenția că termenul de cultură trebuie asociat claselor sociale sau

³ Sheila Fitzpatrick, *Stalinismul de fiecare zi. Viața cotidiană în Rusia Sovietică a anilor '30*, București, Corint, 2016, pp. 162–167.

⁴ Katerina Clark, *The Soviet Novel. History as ritual*, Chicago și Londra, The University of Chicago Press, 1981, p. 197.

⁵ Robert Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, Iași, Polirom, 2016, p. 48.

clivajului de gen (bărbați–femei) și generațional la nivelul societății segmentării între bărbați și femei sau dintre mai multe generații care conviețuiesc în societate. De altfel, Ernst Bloch amintea în ani '30 că „nu toți oamenii aparțin aceluiași prezent. Ei există doar fizic, conform realității empirice”⁶, subliniind astfel diferențele de mentalitate între oamenii care constituie ansamblul social. Antropologul Bronislaw Malinovski oferea o definiție a culturii sub forma unui sistem de elemente constituit din „bunuri moștenite, procese tehnologice, idei, obiceiuri și valori”⁷, atribuindu-i un rol mai degrabă tradițional. În altă ordine de idei, Antonio Gramsci considera cultura de tip enciclopedic atribuită elitelor societății o „pedanterie”, oferind în schimb o definiție a culturii care urmărea „cucerirea conștiinței superioare pentru care se reușește înțelegerea propriei valori istorice, a propriei funcții în viață, a propriilor drepturi și îndatoriri”. El îi atribuia culturii un rol individual, argumentând prin faptul că existența omului reprezintă o creație istorică, și nu un rezultat al naturii⁸. Desigur, proiectarea diferitelor accepțiuni asupra culturii poartă pecetea influențelor epocii în care au trăit gânditorii. Dacă, perioada dintre cele două războaie mondiale a fost marcată de efervescenta ideilor și dezbaterilor, spre sfârșitul acesteia, cenzura impusă de ascensiunea forțelor politice de extremă dreapta a limitat acest dialog. Subscriem însă rolului de catalizator al modernizării unei societăți, asociat educației maselor, cultura neputând fi doar atributul unei elite educate⁹. Acest model a prevalat din nefericire în spațiul românesc interbelic, creând clivaje sociale care au determinat eșecul procesului de modernizare gândit de principalii actori ai lumii culturale și politice.

În perioada dintre cele două războaie mondiale au coexistat mai multe accepțiuni asupra educației adulților. Având ca punct de pornire importul epistemologic occidental, alegem două dintre cele mai importante modele care au prevalat în acest interval cronologic. Contribuțiile lui Dimitrie Gusti au fost fundamentate pe reforma socială¹⁰, iar cele ale lui Iuliu Moldovan pe

⁶ Peter Burke, *What is Cultural History*, Malden (SUA), Polity, 2008, pp. 24–25.

⁷ *Ibidem*, p. 29.

⁸ Antonio Gramsci, *Scrieri (1914–1926)*, București, Adenium, 2015, pp. 54–55.

⁹ Henri H. Stahl amintea că: „după un răstimp de aproape totală despărțire a culturii cărturărești de realitățile autohtone, de dragul unei cât mai rapide «asimilări» a «culturii occidentale», născându-se, rând pe rând, vestitorii unui alt fel de a înțelege sensul culturii românești. Aceștia au căutat să lege din nou firul rupt dintre izvoarele populare ale creației, așa cum ele se pot găsi în satele noastre, și cultura «literii tipărite»”, în „Satul românesc: o discuție de filosofia și sociologia culturii”, *Sociologie românească*, nr. 11–12, noiembrie–decembrie 1937, Institutul Social Român – Secția sociologică, p. 490.

¹⁰ Misiunea de a pune în practică această reformă revine elitelor, a căror autoritate nu mai era rezultatul unei moșteniri anterioare, ci a unui proces riguros de formare profesională. Mutațiile sociale nu puteau fi realizate decât în urma unui „proces social, procesul de naționalizare a

eugenism și biopolitică¹¹. Dacă în perioada interbelică modelele care au influențat concepțiile elitelor au fost cele occidentale, după cel de-Al Doilea Război Mondial, modelul sovietic a devenit dominant în spațiul autohton.

Autoritățile comuniste nu au preluat numai exemplul oferit de noua putere mondială din spațiul estic, ci și modele ale regimurilor anterioare cumulate într-un proces de readaptare, probleme care vor fi nuanțate pe parcurs. Chiar dacă suntem tentați să asimilăm prima perioadă de după încheierea celei de-a doua conflagrații mondiale spațiului sovietic interbelic, în urma unei analize prudente vom constata similitudini mai apropiate regimului sovietic postbelic.

Unul dintre modelele sovietice preluate de regim era legat de cooptarea elitelor cu ajutorul privilegiilor, devenind astfel datori pentru promovarea în carieră profesională. Deși în URSS acest proces a debutat în anii '30¹², Vera Dunham – autorul teoriei intitulată „The Big Deal”, care însemna, de fapt, contractul social încheiat în timpul regimului condus de Stalin – ne sugerează că forma finală a lui a fost stabilită abia după încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial, atunci când schimbările fundamentale aduse de cel mai devastator conflict din istoria omenirii de până atunci nu au mai permis reîntoarcerea la modelul anterior. Obiectivul regimului era legat de asigurarea consensului social, starea de fapt fiind apoi transmisă generațiilor viitoare, construindu-se în acest fel temelia continuității regimului. De altfel, s-a extins baza socială care îi oferea susținere, eliminându-se posibilele acțiuni de contestare.

Modelul a fost importat în spațiul autohton începând cu o campanie de alfabetizare energetică. Pe măsură ce regimul și-a consolidat puterea, activității de partid fiind pregătiți oricând să raporteze autorităților orice deviere de la dogma oficială, se va constitui o nouă clasă de mijloc, autoritățile facilitând progresul rapid pe scara profesională. Fidelitatea față de regim era strâns legată de asigurarea confortului personal al noilor clase sociale.

Îmbinând modele importate cu cele autohtone, dar și readaptări permanente ale politicilor în domeniul educației adulților, regimul comunist își va construi baza socială care îi va asigura continuitatea pe parcursul a patru decenii postbelice.

Statului, a administrației, a învățământului, a educației prin cultură”, în Dimitrie Gusti, „Știința și pedagogia națiunii”, *Sociologie românească*, nr. 7–12, iulie–decembrie 1942, București, Institutul de Științe Sociale al României, pp. 359–374.

¹¹ Noua concepție a lui Iuliu Moldovan despre stat este sintetizată în lucrarea sa despre biopolitică, vezi Maria Bucur *Eugenics and modernization in interwar Romania*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2002, pp. 78–122.

¹² Vera Dunham, *Middleclass Values in Soviet Fiction*, Durham și Londra, Duke University Press, 1990, p. XXI.